

BÖLGESEL GELİŞİMİN TREND VE SENARYOLARININ ARAŞTIRILMASINDAKİ ARAÇ: JEOPOLİTİK DİNAMİKLER

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА
КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕНДОВ И СЦЕНАРИЕВ
РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

GEOPOLITICAL DYNAMICS AS AN INSTRUMENT OF INVESTIGATION
OF TRENDS AND SCENARIOUSE OF REGIONAL DEVELOPMENT

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

THE BLACK SEA INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND DIALOGUE

BÖLGESEL GELİŞİMİN TREND VE SENARYOLARININ ARAŞTIRILMASINDAKİ ARAÇ: JEOPOLİTİK DİNAMİKLER

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРЕНДОВ И СЦЕНАРИЕВ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

GEOPOLITICAL DYNAMICS AS AN INSTRUMENT OF INVESTIGATION OF TRENDS AND SCENARIOUSE OF REGIONAL DEVELOPMENT

**ORSAM Rapor No: 119
The Black Sea International Rapor No: 20**

Mayıs 2012

ISBN: 978-605-4615-14-8

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2012

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaŐtırmıŐtır.

Ortadoğu’ya BakıŐ

Ortadoğu’nun iç içe geçmiŐ birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaŐama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barıŐın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaŐmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. CepheleŐen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaŐtırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaŐtırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözümler önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araŐtırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaŐtırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaŐtırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

Vladimir Karyakin

Emekli albay, askerî ilimler doktoru, Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü uzmanı. Rusya Stratejik Görevler Birliği, Moskova'daki 27. Merkezî İlmî Araştırmalar Enstitüsü ve SSCB Askerî Hava Kuvvetleri'nde görev yaptı. Uzun bir süre boyunca nükleer silah kullanımının verimliliği konusunu araştırdı. Günümüzde savunma siyaseti, askerî darbeler, silahlı mücadelenin Őekil ve metotları, Rusya Federasyonu'nun çıkarları çerçevesinde Orta ve Yakın Doğu ile Orta Asya'daki gelişmeler gibi konular üzerinde çalışmaktadır. *Yakın ve Orta Doğu'nun Jeopolitik Dinamiği ve Günümüz Dünyasındaki Jeopolitik Dinamikte* ABD'nin Askerî Siyaseti ve Stratejisi adlı iki kitabı dâhil olmak üzere otuza yakın çalışması yayımlanmıştır.

İçindekiler

Takdim	5
Özet	7
Jeopolitik Dinamikler Konseptinin Kaynakları.....	8
Collins'in Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin Aksiyomları	10
Jeopolitik Dinamikler Teorisinin Yeni Tezleri.....	11
Jeopolitik Dinamiklerde Güç Dengesi, Saha Faktörleri ve Güç Kullanımı Metotlarının Rolü ..	12
Jeopolitik Dinamikleri Hareket Ettiren Güç Olarak Yayılmacılık.....	13

TAKDİM

Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2011 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı'na bağlı Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ile işbirliği protokolünü imzalamıştır. 1992 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın kararıyla kurulan Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Rusya Federasyonu'nun en büyük araştırma merkezlerinden biridir. Merkezi Moskova'da olan enstitünün şubeleri St. Petersburg, Kazan, Rostov olmak üzere Rusya'nın farklı bölgelerinde faaliyet göstermektedir.

ORSAM ile Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü arasında imzalanan protokol, adı geçen iki kuruluş arasında uluslararası arenadaki çeşitli sorunlarla ilgili toplantıların düzenlenmesini, bilgi ve yayın alış verişini, Rus uzmanlarının yazılarının Türkiye'de, ORSAM uzmanlarının çalışmalarının Rusya'da yayımlanmasını, uzman değişimini vs. öngörmektedir.

Rusya Stratejik Araştırma Enstitüsü ile başlattığımız işbirliği konusunda yolun başında olmamıza rağmen bu kısa sürede iki kuruluş önemli ortak faaliyetlerde bulunmuşlardır. 2011 yılında Moskova'daki görüşmeden sonra iki kuruluşun uzmanları Ankara'da Suriye'deki gelişmeleri ve bu gelişmelerin bölgeye etkilerini tartışmışlardır. 2012 yılının Mayıs ayında ise taraflar Rusya'nın Rostov şehrinde Amerikan askerlerinin çekilişinden sonra Irak konusunu masaya yatıracaklardır.

ORSAM ile Rusya Stratejik Araştırma Enstitüsü arasındaki işbirliğinin önemli boyutunu, ortak çalışmaların yapılması ve Rus uzmanların raporlarının tarafımızca yayımlanması oluşturmaktadır. İşte bu tür çalışmalardan biri de elinizdeki, "Bölgesel Gelişimin Trend ve Senaryolarının Araştırılmasındaki Araç: Jeopolitik Dinamikler" adlı rapordur. Asker kökenli siyaset bilimci Vladimir Karyakin tarafından kaleme alınan bu raporda jeopolitik dinamikler konsepti ele alınmakta, jeopolitik dinamikler teorisinin tezleri incelenmektedir. Bunu yaparken de Rus uzman, Max Weber ve Randall Collins'in teorilerini analiz etmekle kalmamakta, bu teorileri kendi düşünceleri çerçevesinde geliştirmektedir. Türk okuyucusunun bu raporu ilgiyle okuyacağını ümit ediyoruz. Biz de ORSAM olarak başta Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü olmak üzere işbirliği içerisinde olduğumuz uluslararası kuruluşların uzmanlarının kaleme aldıkları çalışmaları sizlerle paylaşmaya devam edeceğiz.

Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
Black Sea International
Koordinatör

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Vladimir Karyakin

BÖLGESEL GELİŞİMİN TREND VE SENARYOLARININ ARAŞTIRILMASINDAKİ ARAÇ: JEOPOLİTİK DİNAMİKLER

Özet

Bu çalışmada Amerikalı bilim adamı Max Weber ve Randall Collins'in fikirleri temel alınarak ve bu fikirler geliştirilerek jeopolitik dinamikler konsepti ele alınmakta, özellikle konuyla ilgili metodolojik meseleler incelenmektedir. Klasik jeopolitik, devletler arasındaki münasebetleri siyasi ve askerî-stratejik (askerî güç kullanma ve bu sonuçların kabul ettirilmesi meseleleri) açıdan araştırmalardaki bir araç ve metot iken, jeopolitik dinamikler konseptinde öncelik, devlet ve imparatorlukların doğuş, oluşum, gelişme ve gerileme süreçlerine tanınmaktadır.

Günümüzde dünya başka bir evreye girmiştir. Bu evre de prensip olarak yeni oluşumların -yeni imparatorlukların- kurulması yolunda küresel dünya düzeninin yeniden yapılandırma evresidir. Söz konusu dönüşümün bugünkü aşamasının temelini ise dünyada hâkimiyeti ellerinde tutmaya çalışan Protestan İngiliz-Amerikan köktendincilerle siyasi İslam hareketlerinin yeni bir siyasi merkezin inşası için verdikleri mücadele yer almaktadır. Bunun da gelecekte toplumların gelişiminde Haçlı seferlerinden itibaren hâkim olan Hristiyan Avrupa modelinin üstünlüğünün sona ermesine yol açması kuvvetle muhtemeldir.

Jeopolitik Dinamikler Konseptinin Kaynakları

Yeryüzünde meydana gelen toplumsal süreçlerin boyut ve derinlikleri, günümüz dünyasının küresel dönüşüm çağına girdiğini göstermektedir. Bununla birlikte küreselleşme projeleri, insanlığın yaratılışından itibaren farklı boyut ve sürelerde hep var olmuştur. Ancak geçmişte bu projeler çok yavaş gerçekleşmiş ve bundan dolayı insanlar tarafından fark edilmemişlerdir. Günümüzdeki süreç ile ilgili ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir ki süreçlerin çoğu, gittikçe hızlanan gelişim dinamiği ile tarif edilmektedirler. Bu da daha XX. yüzyılın ikinci yarısında devlet ve imparatorlukların bütün gelişim devrelerini -kuruluştan parçalanma ve yok olmaya kadar- iki üç nesil sürecince tamamlama imkânı yaratmıştır.

Tarihî süreçlerin analizi, kriz ve krizi takip eden toplumsal ve ekonomik sistemlerin dönüşüm süreçlerinde tarihî zaman akımının monotonluğunu kaybettiğini göstermiştir. Bu arada aynı zamanda birkaç trende göre gelişen senaryolar başlatılmaktadır ki, bunlar birbirlerine paralel bir şekilde gelişmekte ve bunlar adeta gelecekte aydınlanmaya başlamaktadırlar ("gelecekte rüzgar fark edilmeden esmektedir").¹ Bu senaryoların çevresi ve gelişim trendleri, jeopolitik süreçlerin tahmini ile uğraşan ve ilmî analiz metotlarına dayanan uzmanlarca fark edilmelidir. Bu bağlamda siyaset biliminin nispeten genç sayılabilecek alanı olan jeopolitik dinamiklerin gelişimi, güncel hâle gelmiştir. Jeopolitik dinamiklerin temelleri, 1970'li yılların sonunda Randall Collins (1941-) tarafından yine kendisinin geliştirdiği ihtilaflar sosyolojisi teorisi çerçevesinde atılmıştır.²

R. Collins'in görüşüne göre, jeopolitik, uluslararası sistemlerde makrososyal süreçlerin araştırılmasında metot ve bir araç olarak güç oluşturma, güç kullanımı ve bunun sonuçla-

rını kabul ettirme gibi meselelerle uğraşırken, jeopolitik dinamikler teorisi, eski devlet ve sosyal yapıların yıkımı ve yenilerinin kuruluş süreçlerini araştırmaktadır.

R. Collins, ihtilaflar sosyolojisi teorisinde modern jeopolitiğin alanını iki yönde genişletmiştir:

- uluslararası münasebetlerin tanzimi ve tabiki;
- uluslararası sistemlerin dinamiklerinin araştırılması.

Collins tarafından jeopolitik dinamikler olarak adlandırılan bu süreç, imparatorluk ve büyük devlet oluşumlarının doğuşu, büyümesi, olgunlaşması, parçalanması ve yıkılmasını araştırmakla yükümlüdür.

R. Collins'in Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin ortaya çıkışını³ incelediğimizde bu teorisinin köklerinin daha Alman sosyolog Max Weber'e (1864-1920) dayandığını görüyoruz. N. Rozov'a göre Weber, en büyük çağdaş düşünürlerdendir. *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Rozov, Karl Marx ve Max Weber dichotomy prosedürünü başlatmıştır. Karl Marx, burjuva toplumun proleter tabanının ideoloğu idi. Weber ise burjuva Protestan ideolojisinin devrimci karşısına karşı aldığı rövanşı teorik olarak temellendirmiştir. Adı geçen bu iki büyük düşünürün etkisinde toplum tarihi, gelişiminin diyalektik spiralini belirlemiştir. Bu sürecin ilk aşaması, Marksistlerin burjuva sisteme meydan okumalarıyla başlamıştır. Bunun neticesinde SSCB ve Sosyalist Cephe kurulmuş, iki süper güç olan SSCB ile ABD ve iki siyasi-askerî blok olan NATO ile Varşova Paktı amansız bir mücadeleye girişmişlerdir. İkinci aşamaya Anglosakson Liberal rövanşı damgasını vurmuştur ki bunun neticesinde de SSCB yıkılmış, NATO güçlenmiş ve ABD başkanlığında tek kutuplu dünya düzeni kurulmuştur. Şimdi ise dünya yeni bir evreye girmektedir. Bu evre

de küresel dünya düzeninin yeniden yapılandırılmasıdır ki, bunun temel içeriğini Anglo-Amerikan Protestan fundamentalistlerin liberal ideolojisinin sosyal İslam alternatifi ile mücadelesi oluşturmaktadır.

Jeopolitik Dinamikler Teorisi'ni oluştururken R. Collins, Max Weber'in çalışmalarının yanı sıra Emile Durkheim'in çalışmalarını da kullanmıştır.⁴ Bu teorinin temel tezlerini de 3000 yılı aşan eski Çin imparatorlukları, Arap Halifeliği, Osmanlı Devleti ve Avrupadaki imparatorlukların tarihini araştırma neticesinde ortaya atmıştır.⁵ Bu kadar uzun tarihî süreci kapsayan bir sürede doğuş, büyüme, olgunlaşma, parçalanma ve yıkılma fenomenlerini analiz etme sonucunda R. Collins, ileri sürdüğü varsayımları, tek bir Jeopolitik Dinamikler Teorisi çerçevesinde birleştirmeyi başarmıştır. Bu teorinin temelinde de şöyle bir tez yatmaktadır: bir devletin kaynak ve konumu açısından üstünlüğü, başlangıçta komşu devletlerin toprakları sayesinde genişlemeyi sağlamakta, daha sonra bölge ele geçirilerek bölgenin yapısı radikal bir şekilde basitleştirilmekte ve metropol yapısına dahil edilmektedir. Ancak sonraki aşamada yeni kurulan devlet yapısı, genişleme yükü dolayısıyla gerileme evresine girmektedir. Bundan sonra ise imparatorluğun bölünme ve yıkılımı gerçekleşmektedir. Bu evreyi yeni bir jeopolitik devresi takip etmektedir. Ancak artık başka bir merkez ve başka jeopolitik yayılma yönleri söz konusudur. Bu merkez başta etkisini yıkılan imparatorluğun topraklarında yaymaya, daha sonra ise bu toprakları ele geçirmeye çalışmaktadır.

Günümüzde Jeopolitik Dinamikler Teorisi'ne başka teoriler de dahil edilmektedir ki, bunlar teorinin metodolojisini zenginleştirmekle kalmamakta genişlemesi için yeni alanlar da oluşturmaktadır. Bu teoriler şunlardır:

- Theda Skocpol'un sosyal devrimler teorisi;⁶
- Helene Carrere d'Encausse'nin bölgesel güçlerin güç ve sabitlik balans teorisi;⁷
- B. N. Şaptalov'un yayılmacılık teorisi;⁸

Bundan başka Collins'in teorisinin oluşumunda aşağıdaki teoriler de önemli katkıda bulunmuşlardır:

- XIV. Yüzyıl Arap düşünür İbn Haldun'un fikirleri;⁹
- M. Hodgson'un etnik asimilasyon ve dinî yaklaşım dinamiği;¹⁰
- J. Goldstoun'un demografik modelinin temelinde kurulan nüfus sayısı ile sosyo-politik istikrar arasındaki karşılıklı iletişim teorisi.¹¹

Böylece Jeopolitik Dinamikler Teorisi ile ilgili ilmi tartışmaların çokluğundan da anlaşılacağı üzere bu teorinin geniş alanlarda jeopolitik meseleleri çözmeyi sağlayacak büyük bir potansiyeli bulunmaktadır.

Jeopolitik Dinamikler Teorisi üç seviyede (üç grup tarafından) kullanılmaktadır:

- Monitoring ve uluslararası ve askerî-siyasi durumların analizi ile sistematik bir şekilde uğraşan araştırmacılar. Bunlar bu süreçte haberleşme teknolojilerini aktif bir şekilde kullanmakta ve çalışmalarının sonuçlarını ülkenin siyasi ve askerî yönetimine takdim etmektedirler.
- Askerî ve siyasi kararlar veren devlet adamları. Bunlar, uzmanlar tarafından kendilerine verilen analiz sonuçları ile öngörüler temelinde kararlar vermekte, gelecekte ülke yönetiminin karşılaşılabileceği uluslararası sorunların çözümü ile ilgili önerilerde bulunmaktadırlar.
- Toplum. Siyasetçilerle uzman kesimin etkisi altında toplum, ülkenin geleceğini (istenilen yada istenilmeyen şekilde), milli amaçları ve bunları hayata geçirme yollarını görmeye başlamaktadır.

Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin metotlarının üçüncü seviyesi de hayata geçirildiğinde, yani toplum da ülkenin jeopolitik amaçlarını öğrendikten sonra, analizciler tarafından yapılan öngörüler, olumlu ters bağlantı zincirinin başlatılmasıyla "kendiliğinden gerçekleşmektedirler."

Collins'in Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin Aksiyomları

Söz konusu teorinin müellifi Collins'in, Max Weber'in sosyal ihtilaflar bilimini zenginleştirdiğini ve geliştirdiğini söylemek gerekmektedir.¹² Aynı zamanda o, kendi teorisinin beş aksiyomunu formüle etmiştir.¹³ Bu aksiyomları burada R. Collins'in çalışmalarını araştıran ve aynı zamanda onların propagandasını yapan N. S. Rozov'un çalışmasından¹⁴ aktarıyoruz:

Birinci Aksiyom: Kaynakların boyutu ve bu konudaki avantaj, toprak yayılmacılığında yardımcı olmaktadır. Büyük, daha kalabalık ve kaynaklar konusunda daha zengin ülkeler, askerî yollardan daha küçük, zayıf ve fakir ülkelerin toprakları sayesinde genişlemektedirler.

İkinci Aksiyom: Devletin "kenar" konumu dolayısıyla elde ettiği jeopolitik üstünlük, devletin toprak bütünlüğünü sağlamaktadır. Daha az yönde düşmanı olan devletler, her yönden düşmanla çevirili devletlerin toprakları sayesinde sınırlarını genişletmektedirler.

Üçüncü Aksiyom: Coğrafi bölgenin ortasında yer alan devletler, zamanla daha küçük devletlere parçalanma eğilimindedirler.

Dördüncü Aksiyom: Devletlerin taksimatı, kümülatif süreçlere yol açmaktadır. Bunun neticesinde de bazı topraklar, yavaş yavaş daha güçlü komşu devletlerin etkisine girmektedir. Bunu da silahlanma yarışı ve söz konusu topraklara talip olan devletler arasında savaşlar takip etmektedir.

Beşinci Aksiyom: Yayılmacılık neticesinde bir ülkenin fazladan genişlemesi (overextension), kaynak açısından gerilime ve dolayısıyla da yıkılmaya yol açmaktadır.

Geçen yüzyılın 80'li yılların başında R. Collins tarafından ortaya atılan Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin şansı yaver gitmemiştir. Bu teoriyi ilk kullanma teşebbüsü, SSCB'nin yıkılışının öngörülmesi olmuştur. Ancak Amerikan ilmi ve siyasi çevreler, buna hiç önem vermemiştir, çünkü Amerikan yönetimi, kendi ülkesini askerî ve kaynak açısından yetersiz görüyor, SSCB ise onlara etkisini bütün dünyada arttıran ve gittikçe savunma ve ekonomik potansiyelini arttıran çok güçlü bir düşman olarak gözükmüyordu. Collins'in Jeopolitik Dinamikler Teorisi'ne ancak 90'lı yılların başında önem vermişlerdir ki, bu tarihlerde SSCB'nin yıkılışı artık gerçekleşmiş bir vakaydı.

Günümüzde, söz konusu teori ortaya atılmasından otuz yıl sonra, bu teorinin tarihî kaynakların analizinin temelinde geliştirilmesi için uygun şartlar mevcuttur. Bu süreçte F. Stichcomb ve J. Wallerstein'in dünya sistemi teorilerine de başvurmak faydalı olacaktır.¹⁵ Bu da devletlerin jeopolitik potansiyellerinin izole edilmemiş bir şekilde, güçler balansı çerçevesinde ele alınmasını sağlayabilirdi. Bu da teorinin izah ve öngörü gücünü arttıracaktır.

Collins'in jeopolitik dinamikler prensiplerini yayımlamasından sonra bu prensipler aşağıdaki süreçlerde denenebilirdi: NATO'nun Yugoslavya operasyonu, ABD ve NATO'nun Yakın ve Orta Doğu'daki yayılmacılığı, NATO'nun Doğu'da ilerleyişi, Rusya'nın Ukrayna, Kafkasya Ötesi ve Orta Asya'yı kendi jeopolitik alanı çerçevesinde tutma çabaları. Aynı zamanda tarihî bilgiler, Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin yeni yönlerini de ortaya çıkarmıştır.

Jeopolitik Dinamikler Teorisi'nin Yeni Tezleri

Uluslararası ilişkilerin analizi, Collins'in teo-ri aksiyomlarının daha da arttırılabileceğini, mevcut olanların ve artık kanun hâline gelen aksiyomların ise başka bir şekilde sunulabileceğini göstermektedir ki, bu çalışmanın müel-lifi de bunu yapmıştır.

Birinci Tez

Devletler, uluslararası arenada oluşan güç ba-lansını kendi çıkarları doğrultusunda değiş-tirebilecek kaynağa sahip olmadıkça ve buna ihtiyaç duymadıkça, uluslararası sistem istik-rarını korumaktadır.

İkinci Tez

Genellikle bir ÷lke yeni yapıda kendi çıkar-larının, zararlardan fazla olacağına inandı-ğında, mevcut uluslararası ilişkiler sistemini değiştirmeyi planlamakta ve bu çerçevede adımlar atmaktadır. Ülkenin yöneticileri aşırı kibirli ve siyasi serüvene düşkün olduklarında ise bu tez geçerli değildir.

Üçüncü Tez

Saldırgan ÷lkeye uygun jeopolitik sistem oluşturulurken harcanan çaba ve yeni yapının korunması için yapılan masraflar artmaktadır ve çoğu kez ÷lkenin imkânlarını aşmaktadır.

Üçüncü Tezin Neticesi:

Neticede devletin gücüne fazla yüklenme ya-pılıyor ve devletin yeni uluslararası sistemi jeopolitik imkân yetersizliğinden dolayı koru-yamayacağı ortaya çıkıyor. Böyle bir durumda da yeni kurulan uluslararası sistemde ve deği-şiklikleri isteyen devletin iç yapısında yöneti-leme dönüşüm süreci başlamaktadır.

Dördüncü Tez

Bir devletin diğerine kıyasla jeopolitik imkânlar açısından avantajlı konuma sahip olması, bu devletin en fazla çıkarın olduğu

yönlerde yayılmasında yardımcı olmaktadır. Büyük toprak, büyük nüfus ve zengin yeraltı kaynaklara sahip olan, fazla etnik ve dinî açı-dan farklı gruplar bulundurmayan, ekonomik açıdan daha gelişmiş olan devletler, siyasi, ekonomik ve askerî yollarla daha küçük, az nüfuslu ve daha fakir, yani daha zayıf devlet-lerin toprakları sayesinde kendi topraklarını genişletme eğilimindedirler. Böylece onların toprak, yeraltı ve insan kaynaklarına da sahip olmaktadırlar.

Beşinci Tez

Saldırgan devletin yayılmacılığı, genellikle en az mukavemetle karşılaşacağı alanda başlaya-cak ve kendini başta enformasyon, daha sonra ise kültür, ideoloji, din ve ekonomi alanların-da gösterecektir. Bu süreç, askerî ve ya siyasi rejimin değişimi neticesinde barışçıl yollarla sınırların genişletilmesiyle sonuçlanmakta-dır. Her türlü yayılmacılıkta saldırgan devlet, uluslararası toplum gözünde kendi hareketle-rini haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

Altıncı Tez

Bir devletin kenar konuma sahip olması veya konumu ile ilgili sahip olduğu diğer avantaj-lar, toprak bütünlüğünü korumasına yardımcı olmaktadır. Başka devletlerden sularla ayrı-lan devletler, saldırılardan kaçınma veya bu saldırıları geri püskürtme imkânına sahipler.

Altıncı Tezin Neticesi:

Büyük güçlerin veya askerî-siyasi oluşumların alanlarında bulunan devletler, bir etki alanın-dan diğerine geçebiliyor veya diğer uluslara-rası oyunculara yakınlaşma veya onlardan uzaklaşma etkisi altında etnik ve dinî belirti-lere göre ayrılabilirler.

Yedinci Tez

Heterojen devlet yapılarının parçalanması, bu devletlerin daha küçük yapılara bölünme sürecini (zincirleme şeklinde) başlatmaktadır. Bu gelişme söz konusu ÷lkelerde haosa ve iç

savaşa yol açabilir ki, bu süreçte çıkarı olan uluslararası siyasetin oyuncularını da gizli ya da açık bir şekilde yer almaktadırlar.

Sekizinci Tez

Bir ülkenin büyümesi ve bu devlete başka toprakların eklenmesi, etki alanının genişlemesi, ekonomik ve askerî-stratejik çıkarlarının artması, imparatorluğun kuruluşuna yol açmaktadır. Bu imparatorluk belirli boyuta ulaştığında kaynak açısından kendisine gereğinden fazla yüklenilmektedir. Bu da siyasi, askerî, etnik ve dinî alanlarda düzensizliğe ve zayıf ve kötü bir yönetime yol açmaktadır. Belli bir süre sonra ise bunlar, başta gizli, daha sonra açık olarak gerileme, parçalanma ve yıkıma yol açmaktadırlar.

Dokuzuncu Tez

Toprak yayılmacılığı ancak yeni ele geçirilen toprakların başülke ile bütünleştikleri takdirde sonuç vermektedir. Bu da askerî yayılmacılığın, ekonomik ve kültürel-ideolojik yayılmacılığa dönüşümü öngörmektedir. Böylece imparatorluğun dış yayılmacılığı, iç yayılmacılık şeklini de almalıdır. Söz konusu iç yayılmacılık, imparatorluğa dâhil edilen toprak ve halkların ana kitleyle bütünleşmesini amaçlamaktadır.

Onuncu Tez

Koloni ve imparatorluğa bağlı olan bölgeler sayesinde devletin aşırı zenginleşmesi, ana topraklarda lüks ve konfora alışan sosyal tabakaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu husus, kolonileri askerî, ekonomik ve ideolojik yollarla elde tutma becerisinin ve imparatorluğu, daha sonra ise ana merkezi iç ve dış tehditlere karşı savunma isteğinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Onbirinci Tez

Koloniler ekonomi açıdan geri kalmış ve kültürel ve siyasi alanlarda merkeze bağlı olmalarına rağmen buralarda milli elitler oluşmaya başlamaktadır ki bunlar, büyüme ve kendi milli çevrelerinde etkilerini arttırmaya paralel

olarak başlangıçta bazı sosyal alanlarda (eğitim, kültür, din) özerklik, daha sonra milli özerklik ve en sonunda da tamamen bağımsızlık talep etmektedirler.

Onikinci Tez

Ortaya çıkan ve büyüyen koloni ve askerî-siyasi etki alanlarındaki milli bağımsızlık hareketleri, jeopolitik etkilerinin sınırlarını geliştirmek isteyen uluslararası oyuncuların desteğini elde etmeye çalışmaktadırlar. Beşinci tezin hayata geçirilmesi için ters bağlantı çizgisi işte böyle oluşmaktadır. Bu da çift anlamlı rol oynamaktadır. Başta eski imparatorluk sistemi istikrarsızlaştırmakta, daha sonra ise jeopolitik etki merkezli başka bir uluslararası sistemin oluşturulmasına katılmaktadır.

Onüçüncü Tez

Uluslararası ilişkiler sisteminde güç balansında istikrar hâkimse ve çıkar çatışması ile rekabet söz konusu değilse oluşan bu durum, sadece uluslararası güvenliğin temelini oluşturmakla kalmamakta, aynı zamanda ortak çıkarlar doğrultusunda farklı alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini de sağlamaktadır.

Jeopolitik Dinamiklerde Güç Dengesi, Saha Faktörleri ve Güç Kullanımı Metotlarının Rolü

Mevcut güç dengeleri bozulduğunda en başta uluslararası güvenlik, tehdit altına girmektedir. Çünkü değişen uluslararası durum çerçevesinde ülkelerin çıkarları da ayrılmaktadır. Neticede çeşitli askerî-siyasi ve ekonomik blok ve ittifaklar kurulmaktadır. Bunların amacı başta bozulan dengeyi, daha sonra ise söz konusu blokların önde gelen devletlerinin hegemonyasını sağlamaktır. Bu bağlamda Collins'in "jeopolitik" açıklamasına bakmakta fayda vardır. Ona göre jeopolitik, devletlerin güçlerini organize etmeleri, onu kullanmaları ve güç kullanımını neticelerinin tanınmasını sağlamalarıdır.

Ancak post-industrial toplumlar geliştikçe gelişmiş ülkelerin jeopolitik hedeflerinin yönü, askerî-coğrafya alandan ekonomik, maliye, haberleşme alanlarına, son dönemde de dinî ve kültürel alanlara kaymaya başlamaktadır. Buna örnek olarak İslamiyet'in hâkim olacağı alanı genişletmek amacıyla gerçekleştirdiği yayılcılığı gösterebiliriz. Söz konusu alan, her türlü ideolojinin sosyal alanının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu şartlarda kaynak mücadelesi, askerî alandan yavaş yavaş ekonomi, maliye, haberleşme alanlarına kaymaktadır. Askerî stratejiler, yerini indirekt faaliyet stratejisi ile metotlara bırakmaktadır. Silah kullanımı, büyük maddi kayıplara yol açtığından dolayı günümüzde savaş, lüks hâle gelmiştir. Bundan dolayıdır ki şimdilerde uluslararası siyasetin başköşesine düşmanın topraklarındaki değerli kaynakların (doğal, sanayi, insan kaynakları) korunması hedefi koyulmaktadır. Böylece galip gelen daha sonra bu kaynakları kullanabilecektir. Küreselleşme süreci, günümüzde sosyal alanda haberleşme ve maliye gibi konularının da büyük önem arz ettiğini göstermiştir ki, bu alanlardaki üstünlük bütün dünyanın kaynaklarına ulaşma yönünde imkân tanımaktadır.

Dünyayı değiştiren küreselleşme süreçleri, jeopolitikte geleneksel güç kullanma yaklaşımından vazgeçme meselesini gündeme getirmektedir. Öyle gözükabilir ki, uluslararası münasebetleri, yalnızca devletlerin güç münasebetleri (Clausewitz paradigması) olarak yansıtan siyasi realizm prensibi ve onların fikir babası H. Morgenthau (ki, onun için "milli mesele", uluslararası siyaset teorisinin merkezî anlamı ve adeta devletlerarasındaki münasebetlerde yegâne hareket ettirici güçtü) tarih olmakta ve onların yerini Arnold Toynbee'nin "medeni" yaklaşımı¹⁶ almaktadır.

Ancak modern tarih biliminin gösterdiği gibi, "medeni" yaklaşımın taraftarlarının yoğun çabalarına rağmen, "güç jeopolitiği" de daha

arşive kaldırılmamıştır. Tam tersine onun deposu daha fazla çeşitlenmektedir. Haberleşme teknolojileriyle yeni silahlı mücadele araçlarının ortaya çıkması ve gelişimi ile "güç jeopolitiği" yeni şekiller ve kendisine hayata geçirme yöntemleri kazanmaktadır. Bundan dolayıdır ki modern jeopolitik alanının artan ölçüsüne rağmen klasik jeopolitiğin siyasi ve sosyal süreçleri objektif bir şekilde tasvir etmeyi başaramaması şaşkıncı değildir. Jeopolitik alanın öğelerinin değerlerinin tespiti ve onların jeopolitik potansiyelinin belirlenmesini öngören yaklaşım, söz konusu durumdan çıkış yolu olabilir.

Jeopolitik Dinamiği Hareket Ettiren Güç Olarak Yayılcılık

Birkaç asırdır insanlığı geliştiren hareket güçleri ile lokal medeniyetleri oluşturan, geliştiren, gerileten ve parçalayan mekanizma arayışları sürmektedir. Bu soruların cevapları iki önemli faktör çerçevesinde birleşmektedir:

- Tarihî süreç, üretim güç ve üretim münasebetlerinin gelişimi ile belirlenmekte ve toplumları ilkel insan, antik, feodal ve kapitalist vs. toplumlara bölmektedir.
- Tarih, insan bilincinin manevi-kültürel ve ilmi-algılamalı evrimidir. Bu evrim, toplum terakkisinin hareket ettirici gücü ve temelidir.

Üçüncü faktör olan sınıf mücadelesi, Marksizm ve Komünizm fikirlerinin yenilgisinden sonra ilmi kullanımdan çıkartılmıştır.

Yukarıda adı geçen iki faktör, karşı karşıya getirilmemekte, tam tersine karşılıklı iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla da bunların yeryüzündeki bütün halkları eşit bir şekilde etkilemeleri gerekirdi. Ancak bu böyle değildir.

Afrika ve Amazon cengellerinde hâlâ öyle kabileler yaşamaktadırlar ki bunlar devlet sis-

temini bilmedikleri gibi çağdaş medeniyete dair hiçbir fikirleri de yoktur. Binlerce yıl da bu böyle devam etmektedir. Bu insanlar hayatlarından memnun ve başka hayatı hayal etmiyorlar. Bütün bunlar da Batı medeniyetinin hızla geliştiği bir ortamda gerçekleşmektedir. Bundan dolayıdır ki toplumların bazılarında üretim güç ve üretim münasebetlerinin neden geliştiği ve insan zihninin tekamül ettiği, diğer toplumlarda ise bunların hiçbirinin gerçekleşmediği konusu ister istemez sorgulanmalıdır. Bu soruya cevabı, insanlığın tarihî gelişimini belirleyen ve insan evriminin bir nevi temeli olan üçüncü bir faktörün mevcudiyetinde aramak gerekmektedir. Bu faktör de yayılcılıktır. Tarihî sürecin gösterdiği gibi, yayılcılık, toplumun ve onun siyaseti, ekonomisi, ilmi ve kültürünün yürütücüdür. Din ile ideolojiyi oluşturan da yayılcılıktır.

Halkların toplum hayatında yayılcılığın farklı şekillerinin mevcudiyeti, onların tarihî gelişimini, devlet yapısını, kültür ve ekonomisini etkilemekte ve neticede devletin uluslararası siyaset ile dünya tarihindeki rol talebinin seviyesini belirlemektedir.

Ancak B. Şaptalov'un belirttiği gibi, ekonomi ve kültür gibi ilk iki faktöre ilmi araştırmalarda yeterince yer verildiyse yayılcılık, ikinci dereceden bir olay ve ilk iki faktörün ürünü olarak ele alınmaktadır.¹⁷ Son zamana kadar yayılcılık, toplum gelişiminin bağımsız faktörü olarak görülmemiş, halk kitlelerinin sosyal enerjisi ve tarihî şahsiyetlerin enerjisi ile de bağdaştırılmamıştır. Tarihî süreçlerin hatalı değerlendirilmesi, geleneksel toplumların etkisinin neticesidir. Geleneksel toplumların çok yavaş bir şekilde gelişmektedir ki, yeryüzündeki halkların çoğu da bu tür toplum yapısına sahiptir. Ancak antik dönemde ortaya çıkan bazı halkların yayılcılığı, bu şekildeki tarihî gelişimi durdurmuş ve toplum gelişiminin yeni kuralları doğmuştur. O dönemde insanlığın gelişiminde evrim şekline devrim

şekline geçiş yapılmıştır. Devrim şeklindeki gelişim sürecinde ise halkların hayatındaki her alanında ilerleme kaydedilmiştir.

Yayılcılık fenomeninin neden özellikle Avrupa halkları arasında ortaya çıktığı sorusu, hâlâ cevapsız kalmaktadır. Özellikle ilimden uzak kişiler, Avrupalı halkların ırk üstünlüğü şeklinde cevap verseler de bunun gerçekle bir ilgisi yoktur. İkinci neden olarak Akdeniz'in müsait iklimi ve Avrupa'nın orta derecede soğuk iklimi gösterilebilir. Ancak Güney Doğu Asya ülkelerinin ekonomi ve teknolojik gelişimi alanındaki başarıları göz önünde bulundurulduğunda yukarıdaki görüşün meşruluğu temelsizdir.

Toplumun gelişme faktörü olarak yayılcılığı aşağıdaki şekilde nitelendirmek mümkündür:

- Siyasi-toplumsal gelişme safhalarını değiştiren bir nevi transmisyon kayışı;
- Halk ve liderlerinin etnoenerjisini devlet ve imparatorluk oluşumları şekline sokan bir mekanizma;
- Etnos ve halkların milli kimliklerinin oluşumundaki sosyal süreçler katalizatörü.

B. Şaptalov'a göre yayılcılık, tarihin bir nevi motoru olup, halkın etnoenerjisi - "yakıt", koyulan amaçları hayata geçirmek için bir araya gelen güçlü şahsiyetler de - "ateşleme kapsolüdür."¹⁸

Yayılcılık sisteminin göstergesi ise bir halkın veya söz konusu halkın temsil ettiği devletin tarihin akışını ve diğer halklarla devletlerin kaderini etkilemeye başlamalarıdır. Bununla birlikte saldırganlık ile yayılcılık arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Yayılcılık, bir devletin başka devletin bir kısmını veya bütün topraklarını tek bir anda ele geçirme hareketi değildir. Yayılcılık, on hatta yüzyıl gibi uzun tarihî bir döneme yayılan ve belli bir amacı olan bir süreçtir. Bunun neti-

cesinde bölgesel, bazen de küresel ölçülerde toplumun tarihî evrim yönü değişmektedir.¹⁹

Yayılmacılık teorisi çerçevesinde devlet oluşumlarının dinamiğinin öngörü meselesi de çözülmektedir. Yayılmacılığın ilk kaynakları ile ilk belirtilerini önceden tespit etme imkânı ortaya çıktığında ilmî öngörüler, gerçek hâle gelmektedir. Yeni yayılmacılar belirlenip başarılı bir şekilde faaliyet göstermeye başladıklarında ve eski yayılmacıların enerjileri azaldığında dünyanın geleceğini kimlerin yönlendireceği netlik kazanmaktadır. Ancak yeni yayılmacı gücün doğuşu veya faaliyetlerini hâlâ devam ettiren eskisinin zayıflamasını öngörmek, çok zordur.

Nüfusça büyük olmayan etnoslar ortamında çok kısa tarihî süreçler içerisinde büyük imparatorlukların nasıl doğduğu hâlâ bilinmemektedir. İlim, süreçleri objektif bir şekilde temellendirilmediği yerde son bulmakta ve siyaset bilimi alanında spekülasyonlar için yol açılmaktadır. Siyasi analiz yapma konusundaki zorluk, milletlerin gizli hayatî enerjilerini belirlemenin mümkün olmamasıdır ki bu enerji zamanla ülkenin siyasi arenasına milli bir lider çıkaracaktır.

Günümüz dünyasında yeni yayılmacılık modelleri çıkmıştır: ihracat ekonomisi, inovasyon teknolojiler, kontrol edilemez göç, kültür ve din. Ekonomi ve ilmî-teknoloji yayılmacılık mekanizmaları oluşturabilen devletler, çağdaş medeniyetin liderleri arasına dâhil olmuşlardır. Günümüz yayılmacılık modellerinin Avrupa merkezîliğinden Transatlantik gelişme evresi üzerinden küresel ölçülerde yayılmacılığa kadar birkaç evreden oluştuğunu görüyoruz. Yayılmacılık teorisinin Jeopolitik Dinamikler Teorisi'ndeki yeri, yayılmacılığın doğuştan sonuna kadar medeniyetlerin gelişim süreçlerini ortaya koymasıyla açıklanmaktadır. Zira her medeniyet, yayılmacılığın meyvesidir.

Genel olarak yayılmacılık teorisi aşağıdaki soruları cevaplandırmaktadır:

- güçlü devlet ve imparatorlukların kuruluş yolu ve kaynakları;
- kuvvet merkezleri ne tür prensipler üzerinde kuruluyor?
- büyük güçlerin büyüme, gerileme ve yıkılma sınırları;
- herhangi bir şekilde yayılmacılığı amaç edinen devletin elit kısmı ne tür çaba göstermeli?
- etnos ve devletin zayıflamasına yol açan süreçler nasıl engellenebilir?

Fizik bilgilerinin de ortaya koyduğu gibi, “hareket” ve “madde” gibi temel unsurlar, doğrudan birbiriyle bağlı hâldedirler. Hareket, maddelerin temel var olma şeklidir. Hareketin kendisi ise “enerji”siz düşünülemez. Ancak belirli enerjiye sahip maddeler, hareket edebiliyor, dolayısıyla değişebiliyorlar. Bütün bunlar, sosyal sistemler için de geçerlidir. Bu sistemlerin iç veya dış enerjilerinin etkisiyle gelişim, onların yapısında değişikliklere yol açmaktadır. Söz konusu değişiklikler de yapının basitleştirilmesi, zorlaştırılması, parçalanması vs. şeklinde olabilmektedir.

Ancak sosyal sistemlerin dönüşüm zincirinde önemli bir faktör –yayılmacılık- eksiktir. Yayılmacılık, yer çekimi kanununun sahip olduğu temel özelliklere sahiptir. Işıklarını uzayın derinliklerine gönderen yıldızlar ve maddenin her yerine ulaşma potansiyeline sahip olan su gibi en küçük virüs, bakteri ve tek hücreli organizmalardan başlamak üzere her canlı yaratık mümkün oldukça fazla hayat alanı ele geçirmeye çalışmaktadır. Ancak bu alan sınırsız olmadığı ve kendi hareket ufku ile belirlendiğinden dolayı saldırgan, bu alana talip başka adaylarla karşılaşmakta ve neticede başta var olmak için, daha sonra ise ortak rekabet edilebilir yaşam alanında liderliği ele geçirmek için mücadele başlamaktadır. Bu da kaçınılmaz bir surette galip ve mağlupların evrimine

yol açmaktadır. Biyologlar, var olma ve üstün olma mücadelesi olmadan canlıların yaşamının imkânsız olduğu sonucuna varmışlardır. Sosyal sistemlerde bu kanun, kendisini yayılmacılık şeklinde belli etmektedir.²⁰

Sosyal sistemlerde vaziyet bambaşkadır. Bunların büyük bir kısmı, kendi durumlarının iç konservasyon aşamasında bulunmaktadır. Bunun nedeni de bu tür istemlerin gelişmesi için iç ve dış kaynakların olmayışdır. Bunlar, dünya medeniyetinin gelişiminin ana trendinin dışında kalmaktadırlar. Halk ve devletlerin başarı ve kudret kazanmaları için enerjinin hangi kaynaklardan alındığı meselesi, hâlâ aydınlatılmış değildir. Doğa ile ilgili her şey

açıktır. Doğa kanununu Charles Darwin, toplumsal gelişme safhaları kanununu ise Karl Marx formüle etmişlerdir. Doğanın büyüme ve evrim şartları, yeterince bilinirken, sosyal sistemlerle ilgili aynı şartların daha araştırılmaya devam edilmesi gerekmektedir.

Orta ve Yakın Doğu ile Orta Asya'daki sorunlar, bu meseleyi, güncel hâle getirmektedir. Bu bölgelerdeki ülkelerin çoğu ekonomik ve ilmî-teknojik yayılmacılığın başlaması için daha gereken şartlara sahip değillerdir. Şimdilik bu muazzam büyüklükteki bölgede yalnızca İslam aşırılığı ile İslam radikalizmi şeklindeki yayılmacılık süreci söz konusudur.

DİPNOTLAR

- 1 F. Nitze, *Tak Govoril Zaratustra*, Moskova 1990, s. 69.
- 2 R. Collins, *Conflict Sociology*, N.Y.: Academic Press, 1974.
- 3 N. S. Rozov, "Sovremennaya Teoriya Geopolitiçeskoj Dinamiki: Rekonstruktsiya İssledovatelyskoy Programı R. Collinsa", *Russkiy Arhipelag*, www.archipelag.ru/geopolities
- 4 E. Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, N. Y.: Free Press, 1995.
- 5 R. Collins, *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*, Belknap Press of Harvard Univ. Press, 1998.
- 6 Theda Skocpol, *Social Revolutions in the Modern World*, Cambridge Univ. Press, 1994.
- 7 Helene Carrere d'Encausse, *Decline of an Empire: the Soviet Socialist Republics in Revolt*, N.Y.: Harper and Row, 1979.
- 8 B. N. Şaptalov, *Teoriya i Praktika Ekspanzionizma. Opit Silnih Derjav*, Moskova 2009.
- 9 Ibn Khaldun, *The Muqaddimah: An Introduction to History*, translated from the Arabic by Franz Rosental. N.Y.: Pantheon Books, 1958.
- 10 M. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*: 3 vols: Chicago, 1974.
- 11 J. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, Berkeley: Univ. of California Press, 1991.
- 12 R. Collins, *Conflict Sociology*, N.Y.: Academic Press, 1974; R. Collins, *Weberian Sociological Theory*, N.Y.: Cambridge Univ. Press, 1986; M. Weber, *Economy and Society*, N.Y.: Bedminster Press, 1968.
- 13 R. Collins, "Predskazaniya v Makrosotsiologiyi: Sluçay Sovetskogo Kolpasa", *Vremya Mira*, No.1, 2000.
- 14 N. S. Rozov, "Sovremennaya Teoriya Geopolitiçeskoj Dinamiki: Rekonstruktsiya İssledovatelyskoy Programı R. Collinsa", *Russkiy Arhipelag*, www.archipelag.ru/geopolities
- 15 F. Stichcomb, *Contracting Social Theories*, N.Y.: Harcourt Brace. 1968; J. Wallerstain, *The Modern World System*, N.Y.: Academic Press, 1974; J. Wallerstain, *The Capitalist World Economy*, Cambridge Univ. Press. 1979; J. Wallerstain, *The Politics of the World-Economy: the States, the Movement and the Civilization*, Cambridge Univ. Press, 1984; J. Wallerstain, *The West Capitalism and the Modern World-System: rev:1992*, Vol. XV, 4.
- 16 Arnold Toynbee, *Postijeniye İstorii*, Moskova 1991.
- 17 B. N. Şaptalov, *Teoriya i Praktika Ekspanzionizma. Opit Silnih Derjav*, Moskova 2009, s. 15-20.
- 18 B. N. Şaptalov, *Fenomen Gosudarstvennogo Liderstva. Ekspanziya v Mirovoy İstorii*, Moskova 2008, s. 6.
- 19 B. N. Şaptalov, *Fenomen Gosudarstvennogo Liderstva. Ekspanziya v Mirovoy İstorii*, Moskova 2008, s. 3-29.
- 20 B. N. Şaptalov, *Teoriya i Praktika Ekspanzionizma. Opit Silynih Derjav*, Moskova 2009, s. 29-46.

AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Doç. Dr. Özlem Tür
 Habib Hürmüzlü
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Yrd. Doç. Dr. Canat Mominkulov
 Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
 Dr. Abdullah Alshamri
 Dr. Neslihan Keşver Çevik
 Dr. Didem Daniş
 Dr. Jale Nur Ece
 Doç. Dr. İlyas Kemalöğlü (Kamalov)
 Dr. Yaşar Sarı
 Dr. Bayram Sinkaya
 Dr. Süreyya Yiğit
 Av. Aslihan Erbaş Açikel
 Fazıl Ahmet Burget
 Volkan Çakır
 Esra Demir
 Bilgay Duman
 Ogün Duru
 Noyan Gürel
 Selen Tonkuş Kareem
 Oytun Orhan
 Sercan Doğan
 Nebahat Tanrıverdi
 Uğur Çil
 Nazlı Ayhan
 Leyla Melike Koçgündüz
 Ufuk Döngel
 Göknil Erbaş
 Aslı Değirmenci
 Jubjana Vila
 Mavjuda Akramova

ORSAM Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Abant İzzet Baysal Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu - El Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ORSAM Riyad Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Avrasya - ORSAM Bıçek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Atatürk Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Afganistan
 ORSAM Danışmanı, Afrika - ORSAM Antananarivo (Madagaskar) Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Yönetici Editörü
 ORSAM İzmir Temsilcisi
 ORSAM Erbil (Irak) Temsilcisi
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Karadeniz
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden
 Dr. Seyfi Kılıç
 Kamil Erdem Güler
 Çağlayan Arslan

ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Hasan Alsancak
 Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Prof. Dr. Ahat Andican
 Prof. Dr. Dorayd A. Noori
 Prof. Dr. Tayyar Arı
 Prof. Dr. Ali Arslan
 Başar Ay
 Prof. Dr. Mustafa Aydın
 Doç. Dr. Ersel Aydınlı
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
 İtir Bağdadı
 Prof. Dr. İdris Bal
 Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar
 Kemal Beyatlı
 Barbaros Binicioğlu
 Prof. Dr. Ali Birinci
 Doç. Dr. Mustafa Budak
 Dr. Hasan Canpolat
 E. Hava Orgeneral Ergin Celasin
 Volkan Çakır
 Doç. Dr. Mitat Çelikpala
 Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya
 Dr. Didem Daniş
 Esra Demir
 Prof. Dr. Volkan Ediger
 Prof. Dr. Cezmi Eraslan
 Prof. Dr. Çağrı Erhan
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Dr. Amer Hasan Fayyadh
 Av. Aslihan Erbaş Açikel

Irak Danıştay Eski Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
 ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
 Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
 Türkiye Tekstil Sanayi İşveren Sendikası Genel Sekreteri
 Kadir Haş Üniversitesi Rektörü
 Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
 TBMM 24. Dönem Milletvekili
 Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
 Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
 Ortadoğu Danışmanı
 Polis Akademisi Öğretim Üyesi
 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 23. Hava Kuvvetleri Komutanı
 ORSAM Danışmanı, Afrika
 Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 YÖK Başkanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
 Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
 Ankara Üniversitesi ATAUM Müdürü, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku

Cevat Gök
 Mete Göknel
 Osman Göksel
 Timur Göksel
 Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani
 Habib Hüzmüzlü
 Numan Hazar
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. Tuğrul İsmail
 Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Selçuk Karacay
 Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu
 İsmet Karalar
 Dr. Hasan Canpolat
 Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman
 Yrd. Doç. Dr. Şaban Kardaş
 Av. Tuncay Kılıç
 Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli
 Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
 Prof. Dr. Alexander Koleşnikov
 Prof. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Talip Küçükcan
 Arslan Kaya
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Prof. Dr. Mustafa Kibaroglu
 Dr. Max Georg Meier
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Murat Özcelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Dr. Bahadır Pehlivan Türk
 Prof. Dr. Victor Panin
 Doç. Dr. Fırat Purtaş
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Dr. Yaşar Sarı
 Ersan Sarıkaya
 Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Dr. Aleksandr Sotnichenko
 Zaher Sultan
 Dr. Irina Svistunova
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
 Mehmet Şüküroğlu
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Dr. Gönül Tol
 Doç. Dr. Özlem Tür
 M. Ragıp Vural
 Dr. Ermanno Visintainer
 Dr. Umut Uzer
 Prof. Dr. Vatanyar Yagya
 Dr. Süreyya Yiğit

Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
 BOTAS Eski Genel Müdürü
 BTC ve NABUCCO Koordinatörü
 Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı
 Emekli Büyükelçi
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Avrasya Danışmanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Vodafone Genel Müdür Yardımcısı (Türkiye)
 Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Edremit Belediye Başkanı Danışmanı
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Edremit Belediye Başkanı
 Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek, Kırgızistan)
 Diplomat
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Hanns Seidel Vakfı Proje Müdürü (Bişkek)
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya)
 Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 Türkmeneli TV – (Kerkük, Irak)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
 Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
 St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
 Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Enerji Uzmanı
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampüsü Rektör Yardımcısı (KKTC)
 İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
 Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü (ABD)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
 Vox Populi Direktörü (Roma-İtalya)
 İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
 St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
 Bülent Aras
 Tayyar Arı
 İlker Aytürk
 Recep Boztemur
 Katerina Dalacoura
 F. Gregory Gause
 Fawaz Gerges
 Ahmet K. Han
 Raymond Hinnebusch
 Rosemary Hollis
 Bahgat Korany
 Peter Mandaville
 Emma Murphy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
 Uludağ Üniversitesi
 Bilkent Üniversitesi
 Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Vermont Üniversitesi (ABD)
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Kadir Has Üniversitesi
 St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 George Mason Üniversitesi (ABD)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Hasan Kanbolat
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 ORSAM Başkanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

**ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА
КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРЕНДОВ И
СЦЕНАРИЕВ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**

**BÖLGESEL GELİŞİMİN TREND VE SENARYOLARININ
ARAŞTIRILMASINDAKİ ARAÇ: JEOPOLİTİK DİNAMİKLER**

**GEOPOLITICAL DYNAMICS AS AN INSTRUMENT OF INVESTIGATION
OF TRENDS AND SCENARIOUSE OF REGIONAL DEVELOPMENT**

**Доклад ОРСАМ: 119
ЧЕРНОМОРСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ Доклад: 20**

Май 2012

ISBN: 978-605-4615-14-8

Карякин Владимир Васильевич

Полковник в отставке, кандидат военных наук, ведущий научный сотрудник Российского института стратегических исследований. Проходил службу в Ракетных Войсках Стратегического Назначения, 27 ЦНИИ МО и Военно-Воздушных Силах СССР. Длительное время занимался исследованиями в областях системного анализа, исследования операций и оценки эффективности боевого применения стратегических ядерных сил. В настоящее время научная деятельность связана с аналитической работой в области оборонной политики, революции в военном деле, формами и методами вооруженной борьбы, а также с оценкой и прогнозированием военно-политической обстановки регионов Ближнего, Среднего Востока и Центральной Азии в интересах Совета Безопасности Российской Федерации. Автор около 30 научных работ, а также двух монографий: «Современная геополитическая динамика Ближнего и Среднего Востока», в которой выдвигается авторская концепция геополитической динамики в качестве инструмента исследования трендов и сценариев развития региональной военно-политической обстановки, и «Военная политика и стратегия США в геополитической динамике современного мира», которая посвящена революции в военном деле и применению высокоточных средств поражения и информационных технологий в управлении войсками, разведке и навигации в войнах последних десятилетий.

Содержание

От Издателя	24
Резюме.....	25
Источники концепции геополитической динамики.....	26
Аксиомы теории геополитической динамики Р. Коллинза	28
Новые положения теории геополитической динамики.....	29
О роли баланса сил, пространственных факторов и силовых методов в геополитической динамике.....	31
Экспансионизм как движущая сила геополитической динамики.....	32

ОТ ИЗДАТЕЛЯ

Центр стратегических исследований Ближнего Востока (ОРСАМ) в 2011 г. подписал протокол о сотрудничестве с Российским институтом стратегических исследований (РИСИ). РИСИ образован в 1992 г. указом президента Российской Федерации и является одним из самых больших и известных стратегических центров России. Центр имеет свои офисы в Санкт-Петербурге, Казани, Ростове и в других городах РФ.

Протокол, подписанный между ОРСАМ и РИСИ предусматривает проведение совместных конференций и круглых столов, обмен изданиями и информацией, издание работ российских специалистов в Турции и работ турецких ученых в России, а также обмен специалистами и т.д.

Не смотря на то, что ещё не прошло и года с момента подписания протокола сотрудничество между двумя институтами развивается быстрыми темпами. После встречи руководства ОРСАМа в 2011 г. в Москве с руководством РИСИ, сотрудники двух центров в Анкаре провели круглый стол, на котором обсуждали события в Сирии и последствия для региона. В мае 2012 года состоится очередная встреча, на которой стороны обсудят ситуацию на Ближнем Востоке после вывода американских войск из Ирака.

Важным направлением в сотрудничестве является публикация работ сотрудников РИСИ в Турции. Одним из плодов сотрудничества в данном направлении является настоящая работа полковника в отставке, кандидата военных наук, ведущего научного сотрудника Российского института стратегических исследований Владимира Карякина на тему «Геополитическая динамика как инструмент исследования трендов и сценариев регионального развития». В этой статье рассматриваются методологические вопросы построения авторской концепции геополитической динамики на основе реконструкции идей американских учёных М. Вебера и Р. Коллинза. Мы уверены, что эта статья вызовет большой интерес в Турции.

*д. п. н., доцент Хасан Али Карасар
координатор Черноморского международного
центра исследований и диалога*

*Хасан Канболат
Директор ОРСАМ*

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ ТРЕНДОВ И СЦЕНАРИЕВ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье рассматриваются методологические вопросы построения авторской концепции геополитической динамики на основе реконструкции идей американских учёных М. Вебера и Р. Коллинза. Если классическая геополитика является методологией и инструментом исследования политических и военно-стратегических аспектов межгосударственных отношений, в рамках которых изучаются вопросы применения военной силы и последующей легитимизации их результатов, то в концепции геополитической динамики делается акцент на процессах зарождения, формирования, расцвета и деградации государств и империй. Сейчас мир вступил в новую фазу – реформатирование глобального мироустройства на путях создания принципиально новых образований – неимперий. При этом основным содержанием данной трансформации на современном этапе является борьба между англо-американскими протестантскими фундаменталистами, стремящимися удержать мировое лидерство, и движениями политического ислама за построение нового полицентрического мира, что должно привести в будущем к потере ведущей роли христианско-европейской модели развития человеческого социума, существовавшей со времён крестовых походов.

Источники концепции геополитической динамики

Масштабы и глубина происходящих на планете общественных процессов свидетельствуют о вступлении современного мира в эпоху глобальной трансформации. При этом следует заметить, что проекты глобализации разные по масштабам и длительности реализации имели место на протяжении всей истории существования человечества. Однако в прошлом они протекали достаточно медленно и оказывались почти незамеченными современниками, чего нельзя сказать о современности, когда большинство процессов характеризуется ускоряющейся динамикой развития.

Это дало возможность уже во второй половине XX века наблюдать все фазы развития государств и империй – от их зарождения до упадка и гибели – на протяжении двух-трёх поколений. Анализ исторических процессов показывает, что в периоды кризисов и последующей трансформации общественных и экономических систем течение исторического времени утрачивает свою монотонность. При этом происходит одновременный запуск развития сценариев по нескольким трендам, которые развиваются параллельно и начинают как бы «подсвечиваться» из будущего – «от будущего веет незаметно ветер».¹ Контуры этих сценариев и тренды их развития должны видеть аналитики, занимающиеся научным прогнозом развития геополитических процессов с опорой на современные научные методы их анализа.

В связи с этим актуальным является развитие сравнительно молодой области политологии – геополитической динамики, основы которой были заложены Р. Коллинзом (р. 1941) в конце 70-х годов прошлого столетия в рамках разработанной им теории социологии конфликтов.²

Если геополитика, как методология и инструмент исследования макросоциальных процессов в международных системах, по определению Р. Коллинза, занимается вопросами организации силы, её применения и последующей легитимизации результатов этого применения, то, как утверждает Р. Коллинз, теория геополитической динамики занимается изучением процессов формирования новых и разрушения отживших государственных и социальных структур.

В своей теории социологии конфликтов Р. Коллинз расширил сферу современной геополитики в двух направлениях:

- мониторинг и регулирование международных отношений;
- исследование динамики международных систем, которую он назвал геополитической динамикой, призванной заниматься изучением процессов зарождения, роста, зрелости, упадка и фрагментации империй и больших государственных образований.

Если проследить происхождение теории геополитической динамики (ТГПД) Р. Коллинза,³ то следует отметить, что у её истоков стоял выдающийся немецкий социолог конца XIX – начала XX веков Макс Вебер (1864-1920). По выражению Н. Розова, М. Вебер является крупнейшим социальным мыслителем современности. В своём фундаментальном труде «Протестантская этика и дух капитализма» он положил начало дихотомии: К. Маркс – М. Вебер. Если первый был идеологом пролетарских низов буржуазного общества, то второй теоретически обосновал реванш буржуазной протестантской идеологии над его революционным оппонентом.

Под влиянием этих двух великих мыслителей история человеческого общества

описала диалектическую спираль своего развития: от фазы марксистского исторического вызова буржуазному строю, завершившейся созданием СССР, социалистического лагеря, противостоянием двух сверхдержав – СССР и США и двух военно-политических блоков: Варшавского договора и НАТО, к фазе англо-саксонского либерального реванша, приведшего к крушению СССР, усилению НАТО и формированию однополярного мира во главе с США.

Сейчас мир вступает в новую фазу – переформатирования глобального мироустройства, основным содержанием которой является борьба либеральной идеологии англо-американских протестантских фундаменталистов, самым ярким представителем которых является американский истеблишмент, и исламской социальной альтернативы.

При разработке своей теории геополитической динамики Р. Коллинз, кроме работ М. Вебера, опирался ещё на труды Е. Дюркгейма.⁴ При этом основные положения этой теории он разработал на основании изучения истории древних китайских империй, Арабского халифата, Османской империи и империй Европы, охватывающей период в 3000 лет.⁵ В результате анализа геополитических феноменов зарождения, роста, состояния зрелости, разложения и упадка на таком длительном историческом периоде Р. Коллинзу удалось объединить выдвинутые им гипотезы в единую теорию геополитической динамики. В её основе лежит утверждение о том, что факторы ресурсного и позиционного преимущества отдельного государства приводят вначале к его территориальному расширению за счёт соседних окраинных государств с последующим радикальным упрощением структуры региона через его завоевание и

включение в структуру метрополии. Однако в дальнейшем образовавшаяся государственная структура неизбежно вступает в стадию деградации вследствие непомерного груза чрезмерного расширения. После этого наступает период разложения и распада империи. Затем следует новый геополитический цикл, но уже с другим центром и другими направлениями геополитической экспансии, который стремится сначала распространить своё влияние на территории распавшейся империи, а затем – присвоить себе эти территории.

В настоящее время к теории геополитической динамики примыкают научные направления, которые не только обогащают её методологию, но и создают плацдармы для её расширения. Такими направлениями являются:

- теория социальных революций Теда Скотчпол;⁶
- теория баланса сил и устойчивости региональных систем Элен Д'Энкасе;⁷
- теория экспансионизма Б.Н. Шапталова.⁸

Кроме того, на формирование ТГПД Коллинза сильное влияние оказали следующие социологические теории:

- идеи арабского мыслителя XIV века Ибн Халдуна;⁹
- динамика этнической ассимиляции и религиозного обращения М. Ходгсона;¹⁰
- теория взаимосвязи между численностью населения и социо-политической стабильностью, основанная на демографической модели Дж. Голдстоуна.¹¹

Таким образом, судя по обширному полю научной проблематики, охватываемой ТГПД, у этой теории имеется достаточный запас прочности, позволяющий решать широкий круг геополитических задач.

Здесь же следует отметить ещё одно немаловажное обстоятельство, касающееся социального воздействия применения ТГПД, которое осуществляется на трёх уровнях её применения:

- на уровне исследователей, занимающихся систематической работой по мониторингу, анализу международной и военно-политической обстановки с применением широкого спектра информационных технологий, и представляющих военно-политическому руководству страны результаты своей работы;
- на уровне лиц, принимающих военно-политические решения на основе представляемых экспертами и аналитиками анализа и прогнозирования развития военно-политической обстановки, возможных вариантов решения международных проблем, с которыми возможно придётся столкнуться руководству страны в будущем;
- на уровне массового сознания, которое под влиянием политиков и аналитического сообщества начинает видеть контуры возможного будущего страны (желательного или нежелательного) и осознающего её национальные цели и пути его реализации.

После достижения третьего уровня реализации методов ТГПД, т.е. овладения массовым сознанием геополитических задач страны, и став доминантой общественного сознания, прогнозы, представляемые аналитиками, становятся «самосбывающимися» в результате включения цепи положительной обратной связи, замыкающейся на первый уровень.

Аксиомы теории геополитической динамики Р. Коллинза

Касаясь автора ТГПД, отметим, что Р. Коллинз творчески обогатил и развил учение М. Вебера о социальной конфликтологии.¹²

При этом он сформулировал пять аксиом своей теории геополитической динамики,¹³ которые мы приводим в редакции Н.С. Розова,¹⁴ который является исследователем и пропагандистом трудов Р. Коллинза:

Аксиома 1. Величина и преимущество в ресурсах способствуют территориальной экспансии. При прочих приблизительно равных условиях большие, более населённые и богатые ресурсами государства расширяются военным путём за счёт меньших, более бедных и слабых государств.

Аксиома 2. Геополитическое преимущество, выраженное в «окраинном» положении государства, способствует его территориальной целостности. Государства с врагами по меньшему числу направлений расширяются за счёт государств с врагами на большем числе границ.

Аксиома 3. Государства в середине географического региона имеют тенденцию со временем делиться на меньшие единицы.

Аксиома 4. Деление государств вызывает кумулятивные процессы, в результате которых некоторые территории последовательно переходят под влияние более сильных соседей. Это сопровождается масштабными гонками вооружений и региональными войнами между основными претендентами на эти территории.

Аксиома 5. Чрезмерное расширение (а точнее – перерасширение, *overextension*) вследствие территориальной экспансии какого-либо государства приводит к его ресурсному напряжению и последующему распаду.

Теорию геополитической динамики, разработанную Р. Коллинзом в начале 80-х годов прошлого столетия, постигла непростая судьба. Первой попыткой её применения было предсказание крушения СССР. Но американское научное и политической сообщество не обратило на это внимания, потому что американское руководство представляло свою страну как недостаточно сильную в ресурсном и военном планах, а СССР казался им могущественным противником, постоянно расширяющим своё влияние в мире и наращивающим свой оборонный и экономический потенциалы. На ТГПД Коллинза обратили внимание только в начале 90-х годов, когда крушение СССР стало свершившимся фактом.

Сейчас, спустя почти 30 лет после создания ТГПД, имеются благоприятные возможности для дальнейшего развития этой теории на основе анализа исторического материала. Однако, по мнению автора, при этом было бы полезно привлечь теорию миросистем А. Стичкомба и И. Валлерстайна.¹⁵ Это позволило бы рассматривать геополитические потенциалы государств не изолировано, а в контексте баланса сил, что должно повысить объяснительную и прогностическую силу ТГПД.

За годы, прошедшие с момента публикации Коллинзом принципов геополитической динамики, была возможность провести их апробацию на акции НАТО против Югославии, экспансии США и НАТО в регионе Ближнего и Среднего Востока, продвижении НАТО на Восток, стремлении России удержать в своём геополитическом поле традиционные зоны национальных интересов на Украине, в Закавказье и Центральной Азии. Одновременно полученные исторические данные вскрыли новые закономерности теории геополитической динамики.

Новые положения теории геополитической динамики

Анализ международных отношений показывает, что список аксиом геополитической динамики Коллинза может быть существенным образом дополнен новыми положениями, а существующие и теперь уже ставшие каноническими аксиомы Коллинза могут быть представлены в другой редакции, что и было сделано автором данной работы основе анализа исторического материала за период от первых древнейших цивилизаций до наших дней.

Положение 1. Международная система стабильна и сохраняет свою устойчивость до тех пор, пока ни одно из государств не видит ни собственной выгоды, ни достаточных ресурсных возможностей в изменении сложившегося баланса сил на международной арене в свою пользу.

Положение 2. Как правило, государство планирует и предпринимает шаги к изменению существующей системы международных отношений в том случае, если ожидаемые выгоды превосходят ожидаемые потери от предпринимаемых действий по изменению существующей расстановки сил на международной арене в свою пользу. Однако, при наличии чрезмерных амбиций и политического авантюризма руководителей государства это положение не справедливо.

Положение 3. При достижении приемлемой для страны-агрессора конфигурации геополитической системы усилия, а вместе с ними и расходы, по поддержанию этой конфигурации значительно возрастают и зачастую превышают ресурсные возможности государства.

Следствие Положения 3. В результате возникает перенапряжение сил государства и обнаруживается его неспособность к дальнейшему сохранению конфигурации новой международной системы вследствие ограниченности геополитических ресурсов. Тогда начинаются процессы неуправляемой трансформации как вновь образованной международной системы, так и внутреннего устройства самого государства-инициатора этих перемен.

Положение 4. Преимущества в геополитических ресурсах одного государства по сравнению с другими на международной арене способствуют экспансии этого государства по наиболее выгодным для него направлениям. Территориально значительные, с большим демографическим потенциалом, этнически и конфессионально более однородные, богатые природными ресурсами и экономически более развитые государства имеют тенденцию к расширению политическим, экономическим или военным путями за счёт меньших по размеру, менее населённых, более бедных и, следовательно, более слабых государств для овладения их территориальными, природными и людскими ресурсами.

Положение 5. Экспансия государства-агрессора начинается, как правило, по направлениям наименьшего сопротивления с постепенным вторжением сначала в информационную, потом в культурную, идеологическую, конфессиональную и экономическую области. Заканчивается такое расширение территориальной экспансией военным или мирным путём в результате смены политического режима. При любой экспансии, какую бы форму она не принимала, государство-агрессор стремится обеспечить себе легитимность действий перед лицом международного сообщества, которая может быть выдвинута как a priori, так и post factum.

Положение 6. Геополитическое преимущество, выраженное в окраинном или обособленном положении государства, способствует сохранению его территориальной целостности. Государства, отделённые от других государств морскими пространствами, при определённых ресурсных потенциалах имеют благоприятную возможность избежать агрессии или успешно её отразить.

Следствие Положения 6. Государства, находящиеся в зонах геополитического соперничества великих держав или военно-политических образований, имеют тенденцию к переходу из одной сферы влияния в другую, или же делиться по этно-конфессиональным признакам под влиянием сил притяжения или отталкивания по отношению к другим международным акторам.

Положение 7. Дробление неоднородных государственных образований порождает цепные процессы распада этих государств на более мелкие структуры, что может сопровождаться возникновением состояний инфраструктурного хаоса а этих странах, гражданскими войнами, в которых скрыто или явно принимают участие заинтересованные субъекты международной политики.

Положение 8. Чрезмерное расширение любого государства с включением в него других территорий, зон влияния, экономических и военно-стратегических интересов приводит к образованию империи, которое, при достижении определённых размеров, приводит к её ресурсному перенапряжению, политической, военной и этно-конфессиональной неустойчивости, слабой управляемости, что порождает с течением определённого исторического времени сначала скрытые, а потом явные процессы деградации, упадка и последующего распада.

Положение 9. Территориальная экспансия приносит свои плоды только в том случае, если она сопровождается интеграцией вновь завоёванных или присоединённых территорий с ядром метрополии. Это подразумевает, что военная экспансия должна трансформироваться в экономическую и культурно-идеологическую экспансии. Таким образом, внешняя экспансия империи неизбежно должна принимать формы внутренней экспансии, целью которой является интеграция присоединённых народов и территорий с целью дальнейшего воспроизведения этнической энергии этих народов и включение её расширяющийся конгломерат метрополии.

Положение 10. Чрезмерное обогащение империи за счёт эксплуатации своих колоний и зависимых территорий ведёт к возникновению в метрополии социальных слоёв, привыкших в роскоши и комфорте, что ведёт к потере способности не только удержания колоний военным, экономическим и идеологическим путями, но и утрате желания защищать империю, а затем и метрополию от внешних и внутренних угроз с оружием в руках.

Положение 11. Несмотря на первоначальную экономическую отсталость колоний, их культурную и политическую зависимость от метрополии, там, тем не менее, постепенно начинают формироваться национальные элиты, которые по мере своего взросления и обретения влияния в своих национальных сферах стремятся сначала к обретению самостоятельности, автономии, в отдельных социальных сферах (образование, культура, религия), а затем – к национальной автономии и, наконец, к полной независимости от метрополии.

Положение 12. Зарождающиеся и крепнущие национально-освободительные движения колоний и зон военно-политического влияния стремятся заручиться под-

держкой наиболее сильных акторов международной политики, которые хотели бы расширить зоны своего геополитического влияния.

Так возникает линия обратной связи к реализации положения 5, которая играет двойную роль – сначала она дестабилизирует старую имперскую систему, а потом участвует в формировании новой международной системы с другим центром геополитического влияния.

Положение 13. Когда в системе межгосударственных отношений поддерживается устойчивый баланс сил и/или нет взаимно пересекающихся интересов и соперничества, то данная ситуация служит не только фундаментом международной безопасности, но и основой для сотрудничества в различных областях при реализации совпадающих интересов.

О роли баланса сил, пространственных факторов и силовых методов в геополитической динамике

При нарушении сложившегося баланса сил под угрозой оказывается, прежде всего, международная безопасность, т.к. интересы государств в результате меняющейся международной обстановки в значительной степени начинают расходиться. В результате начинается процесс формирования различных военно-политических или экономических блоков и союзов, создание которых, в конечном счёте, имеет целью сначала восстановление нарушенного равновесия, а затем – обеспечение гегемонии государств-лидеров этих блоков. В связи с этим здесь уместно обратить внимание на утверждение Коллинза, что геополитика – это вопросы организации силы государством, её применения и последующей легитимизации результатов этого применения.

Однако по мере развития постиндустриальных обществ вектор геополитических устремлений наиболее развитых государств начинает смещаться из военно-географического аспекта в экономическую, финансовую, информационную, а в последнее время и в конфессионально-культурную области геополитического пространства. Иллюстрацией последнему является экспансия ислама для расширения своего конфессионального пространства, которое является важнейшей составной частью социального пространства любой идеологии. В этих условиях борьба за ресурсы из чисто военной области, связанной с обладанием географическим пространством как физическим объектом существования человека, постепенно перемещается в экономическую, финансовую, информационную сферы. Военные стратегии уступают место стратегиям и тактикам не прямых действий. Вследствие огромных потенциальных разрушений от применения оружия современная война становится роскошью. Поэтому во главу угла международной политики теперь ставится сбережение ценных ресурсов на территории противника: природных, промышленных и людских, которые можно было бы впоследствии использовать победителю. Глобализация показала, что в современном социальном пространстве большую ценность представляют также информационное и финансовое пространства, доминирование в которых даёт возможность получить доступ к ресурсам всего мира.

Процессы глобализации, преобразившие мир на пороге тысячелетий, ставят на повестку дня вопрос об отказе от традиционных силовых подходов в геополитике. Может показаться, что доминирующий в настоящее время принцип политического реализма, представляющего междуна-

рные отношения исключительно как силовые отношения государств (парадигма Клаузевица) и их идеолог Г. Моргентау, для которого «национальный интерес» был центральным понятием теории международной политики и главной, если не единственной, движущей силой во взаимоотношениях государств, уходит в историю и на их место приходит «цивилизационный» подход А. Тойнби¹⁶ с приоритетом общечеловеческих гуманистических принципов.

Однако, как показывает современная историческая практика, несмотря на активность сторонников «цивилизационного» подхода, силовая геополитика пока ещё не списана в архив истории. Наоборот, её арсенал становится всё более разнообразным. Более того, с появлением и развитием информационных технологий и новых средств вооруженной борьбы силовая геополитика приобретает всё новые формы и способы реализации.

В связи с этим неудивительным является то, что при растущей многомерности современного геополитического пространства классическая геополитика оказалась неспособной объективно описывать социально-политические процессы. Выходом из создавшегося положения может быть подход, основанный на выявлении ценности элементов геополитического пространства и определении их геополитических потенциалов благодаря его наполнению теми ресурсами, которые используют люди при решении своих политических, экономических и военных задач.

Экспансионизм как движущая сила геополитической динамики

Уже не одно столетие идут поиски движущих сил развития человечества и механиз-

мов формирования локальных цивилизаций, их становления, развития, угасания и упадка. Большинство ответов на эти вопросы сводятся к акцентированию внимания на двух главных факторах:

- исторический прогресс определяется развитием производительных сил и производственных отношений, что подразумевает деление обществ на первобытно-общинные, античные, феодальные, капиталистические и т.д.;
- история есть эволюция человеческого сознания в духовно-культурной и научно-познавательной формах, что является движущей силой и базисом общественного прогресса.

Третий фактор – классовая борьба, после поражения идей марксизма и коммунизма в настоящее время выведен из научного оборота.

Два вышеупомянутых фактора не противопоставляются один другому, а находятся во взаимосвязи и взаимовлиянии и, казалось бы, должны оказывать влияние на все народы Земли в равной мере. Но это не так.

В джунглях Амазонки и Африки до сих пор живут племена, не знающие не только государственности, но и не имеющие никаких признаков, присущих современной цивилизации. Так продолжается на протяжении тысяч лет. Эти люди довольны своей жизнью и не мечтают о другой. И это происходит на фоне бурного развития западной цивилизации, лозунгом которой является «прогресс».

Поневоле приходится задаваться вопросом о том, почему в одних обществах имеет место развитие производительных сил и производственных отношений, а вместе с ними и эволюция человеческого созна-

ния в духовно-культурной и научно-познавательной формах, а в других обществах этого не происходит.

Ответ на этот вопрос следует искать в наличии третьего фактора, являющегося своеобразным стержнем эволюции человечества, определяющим его историческое развитие. Этим фактором является экспансионизм.

Как показывает весь ход исторического процесса, экспансия является двигателем человеческого общества, его политики, экономики, науки и культуры. Она же определяет создание таких форм духовной мобилизации людей как религия и идеология.

Превалирование в общественной жизни народов тех или иных форм экспансии влияет на их историческое развитие, государственный строй, культуру, экономику и, в конечном счёте, определяет уровень притязаний государства на его роль в международной политике и в мировой истории. Однако, как отмечает Б. Шапталов,¹⁷ если первым двум факторам – экономике и культуре – в научной литературе уделено огромное внимание, то экспансионизм рассматривается как сугубо вторичное явление, как порождение этих основных факторов. Вплоть до последнего времени экспансионизм не рассматривался в качестве самостоятельного фактора общественного развития и не связывался ни с социальной энергией народных масс, ни с энергетикой пассионарных исторических личностей. Этот ошибочный взгляд на исторические процессы является следствием влияния традиционалистических обществ, характеризующихся чрезвычайно медленной эволюцией их развития с многовековыми остановками, что свойственно большинству народов нашей планеты.

Но зародившийся в античную эпоху экспансионизм некоторых народов сломал такой ход исторического развития. Зародились принципиально иные закономерности общественного развития. В то время произошел переход от эволюционной формы развития человечества к революционной, ведущими принципами которой стали обновление и прогресс во всех областях жизни народов, идущих по пути прогресса.

Вопрос о том, почему именно среди европейских народов зародилось такое явление как феномен экспансионизма, является до сих пор открытым. Идеи расового превосходства европейских народов не выдерживают критики, хотя это первое, что приходит на ум обывателю, человеку далёкому от науки. Второй причиной могло бы быть влияние благоприятного климата Средиземноморья и умеренно-холодного климата Европы. Однако правомерность данных посылок в свете успехов в экономическом и технологическом развитии стран Юго-Восточной Азии выглядит несостоятельной.

Экспансию, как фактор прогресса человеческого общества, можно представить как:

- своеобразный приводной ремень смены общественно-политических формаций;
- механизм реализации этноэнергетики народа и его лидера в конкретные формы государственных и имперских образований;
- катализатор социальных процессов при формировании национальных идентичностей этносов и народностей.

По образному выражению Б. Шапталова¹⁸ экспансионизм является своеобразным двигателем истории, при этом «горючим» для него является этноэнергетика народа,

а «запалом» – энергетически сильные личности, объединившиеся для решения поставленных целей.

Признаком сложившейся системы экспансионизма является ситуация, когда тот или иной народ и представляемое им государство начинают влиять на ход истории и судьбы достаточно большого числа других народов и государств. При этом агрессия в её чистом виде и экспансионизм имеют качественные различия. Экспансионизм – это не одномоментный акт захвата части или всей территории одним государством у другого. Экспансия – это целенаправленный процесс, распространяющийся на довольно длительное историческое время: десятилетия или даже столетия. В результате этого изменяется вектор исторической эволюции человеческого общества в региональном, а иногда и в глобальном масштабах.¹⁹

В свете теории экспансионизма вопрос о прогнозировании динамики государственных образований получает своё разрешение. Научное прогнозирование становится реальным, когда появляется возможность заблаговременно выявить источники и первые проявления экспансионизма. В тех случаях, когда новые экспансионисты уже определились и начали успешно действовать, а энергия старых экспансионистов начинает угасать, становится ясно, кто будет определять облик будущего мира. Но предвидеть заранее рождение нового экспансиониста или угасание существующего, но ещё находящегося в расцвете сил, довольно сложная задача. Пока неясно, как в среде небольших по численности этносов в короткие исторические сроки рождаются мировые империи. Наука кончается там, где не отыскиваются объективные обоснования наблюдаемых процессов, что открывает путь для спекуляций в области

политологии. Трудность политологического анализа состоит в том, что зачастую невозможно правильно определить скрытое средоточие жизненной энергетики нации, которая, в конце-концов, выдвинет на политическую арену страны национально-го лидера.

В современном мире возникли новые типы экспансионистских систем: экспортная экономика, инновационные технологии, неконтролируемая иммиграция, культура и религия. Те государства, которые сумели сформировать механизмы экономической и научно-технологической экспансии, вошли в число лидеров современной цивилизации. Сейчас можно считать, что современные виды экспансионизма прошли несколько этапов: от евроцентризма через трансатлантическую фазу развития к глобальному масштабу их распространения.

Место теории экспансионизма в теории геополитической динамики обусловлено тем, что экспансионизм раскрывает процессы развития цивилизаций от их рождения до гибели, ибо любая цивилизация – это плод экспансионизма.

В целом теория экспансионизма отвечает на следующие вопросы:

- истоки и пути зарождения сильных государств, держав и империй;
- на каких принципах формируются те или иные центры силы?
- пределы роста и причины деградации и упадка великих держав;
- к чему должна стремиться правящая элита государства, если она ставит перед собой задачи экспансии в той или иной форме?
- каким образом можно блокировать процессы, ведущие к ослаблению этноса и государства?

Из физики известно, что такие фундаментальные понятия как «движение» и «материя» взаимосвязаны самым непосредственным образом. Движение – это основная форма существования материи. При этом само движение невозможно без энергии. Двигаться, а значит подвергаться преобразованию, может только материя, обладающая определённой энергетикой. Всё это в полной мере касается и социальных систем, развитие которых под воздействием внутренней или внешней энергии приводит к изменениям в их структуре: усложнению, упрощению при дроблении, переходу из одних форм в другие.

Однако в этой цепочке трансформаций социальных систем отсутствует один важный фактор – экспансия, который имеет силу закона, обладающего таким же фундаментальным свойством, как и закон всемирного тяготения. Как звёзды, посылающие свои лучи в глубины космоса, как вода, способная проникать во все поры вещества, так и любое живое существо, начиная с мельчайших вирусов, бактерий и одноклеточных организмов, пытается завоевать максимально большее жизненное пространство. А так как оно не безгранично и определяется собственным горизонтом действия, то каждый захватчик сталкивается с другими претендентами на это пространство, в результате чего возникает борьба сначала за существование, а затем – за доминирование в общей конкурентной среде обитания. Это неизбежно порождает эволюцию как победителей, так и побеждённых. Биологи сделали вывод о том, что без борьбы за выживание и доминирование существование живых форм невозможно. В социальных системах этот закон действует в виде практики экспансионизма.²⁰

Однако для социальных систем дело обстоит совсем не просто. Значительное число их находится в фазе внутренней консервации своего состояния. Причиной этому является отсутствие внутренних и внешних источников развития таких систем. Они находятся как бы вне основного тренда развития мировой цивилизации. Вопрос о том, из каких источников берётся энергия для восхождения народов и государств к преуспеванию и могуществу до сих пор остаётся открытым. С живой природой всё ясно. Закон её эволюции открыл Ч. Дарвин, а закон развития общественных формаций сформулировал К. Маркс. При этом если точки роста и условия эволю-

ции живой природы достаточно ясны, то же самое касающееся социальных систем и требует дальнейших исследований.

Особую актуальность данному вопросу придают проблемы Ближнего, Среднего Востока и Центральной Азии. Дело в том, что большинство стран этих регионов до сих пор не вышли на тот энергетический режим, при котором создаются условия для формирования экономической и научно-технологической экспансии. Пока что весь этот гигантский мегарегион охвачен только одним видом экспансии в форме исламского экстремизма и радикализма.

ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 Ф. Ницше, Так говорил Заратустра. М.: Из-во МГУ, 1990, с. 69.
- 2 R. Collins, *Conflict Sociology*, N.Y.: Academic Press, 1974.
- 3 Н. С. Розов, Современная теория геополитической динамики: реконструкция исследовательской программы Р. Коллинза. //Русский архипелаг: информационный сайт. URL: www.archipelag.ru/geopolities
- 4 E. Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, N. Y.: Free Press, 1995.
- 5 R. Collins, *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*, Belknap Press of Harvard Univ. Press, 1998.
- 6 Theda Skocpol, *Social Revolutions in the Modern World*, Cambridge Univ. Press, 1994.
- 7 Helene Carrere d'Encausse, *Decline of an Empire: the Soviet Socialist Republics in Revolt*, N.Y.: Harper and Row, 1979.
- 8 Б.Н. Шапталов, Теория и практика экспансионизма. Опыт сильных держав. М.: URSS, 2009.
- 9 Ibn Khaldun, *The Muqaddimah: An Introduction to History*, translated from the Arabic by Franz Rosental. N.Y.: Pantheon Books, 1958.
- 10 M. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*: 3 vols: Chicago, 1974.
- 11 J. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, Berkeley: Univ. of California Press, 1991.
- 12 R. Collins, *Conflict Sociology*, N.Y.: Academic Press, 1974; R. Collins, *Weberian Sociological Theory*, N.Y.: Cambridge Univ. Press, 1986; M. Weber, *Economy and Society*, N.Y.: Bedminster Press, 1968.
- 13 Р. Коллинз, Предсказания в макросоциологии: случай советского коллапса. //Время мира. 2000. Вып.1.
- 14 Н. С. Розов, Современная теория геополитической динамики: реконструкция исследовательской программы Р. Коллинза. //Русский архипелаг: информационный сайт. URL: www.archipelag.ru/geopolities
- 15 E. Stichcomb, *Constructing Social Theories*, N.Y.: Harcourt Brace. 1968; J. Wallerstein, *The Modern World System*, N.Y.: Academic Press, 1974; J. Wallerstein, *The Capitalist World Economy*, Cambridge Univ. Press. 1979; J. Wallerstein, *The Politics of the World-Economy: the States, the Movement and the Civilization*, Cambridge Univ. Press, 1984; J. Wallerstein, *The West Capitalism and the Modern World-System: rev:1992*, Vol. XV, 4.
- 16 А. Тойнби, Постижение истории. М, 1991.
- 17 Б.Н. Шапталов, Теория и практика экспансионизма. Опыт сильных держав. М.: URSS, 2009, с. 15-20.
- 18 Б.Н. Шапталов, Феномен государственного лидерства. Экспансия в мировой истории. М.: КРАФТ, 2008, с. 6.
- 19 Б.Н. Шапталов, Феномен государственного лидерства. Экспансия в мировой истории. М.: КРАФТ, 2008, с. 3-29.
- 20 Б.Н. Шапталов, Теория и практика экспансионизма. Опыт сильных держав. М.: URSS, 2009, с. 29-46.

Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0(312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr
www.blacksea.org.tr, blacksea@blacksea.org.tr